Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın
Çocuk ve Allah* İsimli Eserinde Metafizik Unsurlar

Özet

Çocuk edebiyatı, çocukluğa tanıklık eden, bu tanıklığı çocukluğa yabancılaşmadan, çocukça bir duyarlık içinde, çocuğun diliyle, yine çocuk için yapan bir edebiyattır. Öyleyse, çocuklukta ne varsa, çocuk edebiyatında da o vardır. Çocuğun yaşantıları, algıları, duyguları, heyecanları ve umutları da onda yer alır. Estetik yönüyle güzellik ve zarafet duygusunu işleyen; eğitici yönüyle de merak, hayret ve hayranlık duygusunu geliştiren, öğrenme zevkini ve keşfetme eğilimini teşvik eden bir yapıdadır. Dünya ile bir "karşılaşma" olan çocukluk, her karşılaşmada olduğu gibi, tanıma isteği ile öne çıkar. Çocuğun hayata dair soruları ve ilgileri vardır. Bunların içinde metafizik konular da yer alır. Çocuk edebiyatı, çocukluğu anlatan bir yazım biçimi olarak, tabii ki, bu soruları da görecek şekilde bilişsel ve estetik bir tutum geliştirir. Bu alanda verilmiş her eser, nedenlere ve *niçin*'lere açılmış pencereler gibidir. Bir eseri büyük ve ölümsüz kılan özellikler arasında bu his ve algılar da vardır.

Doğası gereği soyut bir yapıda olan metafizik, özellikle ilk çocukluk dönemine uygun bir yapıda değilse de, çocuk yine de metafizik sorunları merak etmeden duramaz. Öğrenmek istediği konular arasında metafiziğin temel konuları da vardır. Neresinden bakarsak bakalım, çocuğun dünyası, metafizik algılara elverişsiz de olsa, zihninin dünya ile karşılaşması, öteki sorular yanında metafizik olanları da üretir. Bu sorular, Kant'ın belirlemesinden de yararlanarak söylersek, başlıca *Tanrı*, *ruh*, *evren* ve *değerler* konusunda ortaya çıkar. Her metafizik duyarlık, eninde sonunda bu sorularla karşılaşmak ve onlar karşısında bir tutum belirlemek zorundadır. Biz bu çalışmamızda, çocuk edebiyatındaki metafizik duyarlığı ele alacak ve bunu, metafiziğin temel konuları bağlamında Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah* isimli şiir kitabında örneklemeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Çocuk, çocuk edebiyatı, metafizik, Fazıl Hüsnü Dağlarca, *Çocuk ve Allah*.

[*] Bu makale *Roman Kahramanları* dergisinin 15. Sayısında, 13-20 sayfa aralığında yayımlanan "Çocuk Edebiyatı ve Metafizik Deneyim" isimli yazıdan hareketle hazırlanmıştır.

The Metaphysical Contents in Work of
Fazıl Hüsnü Daglarca Entitled *Child and Allah*

Abstract

Children's literature is a literature that witnesses the childhood, being this witness without being alienated to childhood, in a childish sensation, with the language of a child, and again for the child. So, whatever is in the childhood is also in children's literature. The experiences, perceptions, emotions, excitements and hopes of the child are also taking place in it. It has a structure that treats emotions of beauty and elegance in an aesthetical way; improving feelings of curiosity, wonder and admiration as well by its educational aspect, encouraging the pleasure of learning and discovering tendency. The childhood that is an "encounter" with the world, outstands by the desire to know, as in every encounter. There are questions and interests of a child concerning life. There are also metaphysical issues that take place in them. Children's literature, as a form of writing that narrates childhood, certainly, enhances a cognitive and aesthetical demeanour in a way to see these questions. Every work that is produced in this domain is like the windows which open to why and how. There are this sentiments and perceptions as well among the features that characterize a work as profound and immortal.

Although metaphysics that is in an abstract construct inherently, is especially not suitable to early childhood period, nevertheless child cannot help but wonder metaphysical issues. There are the fundamental subjects too among the metaphysical issues child wants to learn. Wherever we look at it from, even though the world of the child is unfavourable to metaphysical perceptions, the encounter with the world of the intellect, raise metaphysical questions as well as the others. If we speak by also referring to Kant's determination, these questions chiefly arise on the subjects of *God*, *soul*, *universe and values*. Every metaphysical sensation requires coming across with these questions and taking a stand to face them sooner or later. We will deal with the metaphysical sentimentality in children's literature in this work and try to exemplify it in the book of poetry written by Fazıl Hüsnü Dağlarca entitled *Child and Allah* in the context of fundamental metaphysical issues.

Key Words: Child, children's literature, metaphysics, Fazıl Hüsnü Dağlarca, *Child and Allah*.

Giriş

Çocuk edebiyatı, çocukluğa tanıklık eden, bu tanıklığı çocukluğa yabancılaşmadan, çocuğun diliyle, çocukça bir duyarlılık içinde, çocuğun gözünden ve gönlünden, yine çocuk için yapan bir edebiyattır. Öyleyse çocuklukta ne varsa, çocuk edebiyatında da o vardır. Çocukluk, çocuk edebiyatının üzerinde yetiştiği toprağıdır. Çocuğun yaşantıları, algıları, duygu ve heyecanlar orada yer alır. Çocuk edebiyatı, estetik yönüyle güzellik ve zarafet duygusunu işleyen, eğitici yönüyle de merak, hayret ve hayranlık duygusunu geliştiren, öğrenme zevkini ve keşif duygusunu teşvik eden bir yapıdadır; öyle olmalıdır. Dünya ile bir "karşılaşma" olan çocukluk, her karşılaşmada olduğu gibi, bir merak ve tanıma duyusu ile öne çıkar. Çocuğun hayata dair soruları ve ilgileri vardır. Bunların içinde metafizik konular da yer alır. Çocuk edebiyatı, çocukluğu anlatan bir yazım biçimi olarak, tabii ki, bu soruları da görecek şekilde bilişsel ve estetik bir tutum geliştirir. Bu alanda verilmiş her eser, *neden*'lere ve *niçin*'lere açılmış pencereler gibidir. Bir eseri büyük ve ölümsüz kılan özellikler arasında bu his ve algılar da vardır.

Doğası gereği soyut bir yapıda olan metafizik, özellikle ilk çocukluk dönemine uygun bir yapıda değilse de, çocuk yine de ona karşı bir eğilim göstermeden, metafizik sorunları merak etmeden duramaz. Öğrenmek istediği konular arasında metafiziğin temel konuları, Tanrı, ölüm, değer (iyi-kötü) sorunu da vardır. Sözgelimi, en çok zorlandığı konulardan biri, Tanrı'nın varlığı konusudur. Tanrı tasavvuru, inancın temelidir. Ne yaparsak yapalım, zihnimiz, aşkın bir tanrı tasavvuru ortaya koymakta sorun yaşar. Çünkü aşkın olanın tecrübesine sahip değilizdir; çünkü hep denildiği gibi, aklımız ancak bu üç boyutlu dünya içinde, bu gerçeklik evreninin yasaları çerçevesinde düşünmeye alışıktır. Bu nedenle çocuğun Tanrı tasavvurunda "insan biçimci Tanrı" (*anthropomorphic*) öğelerine rastlanabilir. Aslında semavî dinler de bir yandan aşkın bir Tanrı tasavvuru ortaya koyarken, diğer yandan da O'nu bilme, görme, güç yetirme gibi özellikleriyle insana yaklaştırır. Kuşkusuz, "bilme"nin, "güç yetirme"nin, "görme"nin, "işitme"nin, "hayat sahibi olma"nın, "bir" olmanın niteliği sorgulandığında, tanrısal olan ile insanî olanın niteliklerinin birbirinden ayrıldığı da görülebilir. Biz çalışarak biliriz, belirli bir şeye güç yetiririz, belirli nitelik (sözgelimi yaş) açısından büyüğüzdür, sınırlı bir hayata sahibizdir. Çocuk, bu zihinsel alışkanlığından, somut düşünme yönelimlerinden kurtulup aşkın Tanrı tasavvuruna kolay kolay geçemez, hatta kimi durumda yetişkinler bile aynı zorluğu yaşarlar. Bu doğaldır da; zira zihnimizde aşkın olanı tasavvur etme gücü, deneyimi ve yetisi yoktur. Bu aynı zamanda bilmenin değil inanmanın anlamını ve gerekçesini de oluşturur. İslamiyet'te Tanrı'yı belli bir şekilde tasavvur etmek hoş karşılanmamıştır. O, bilinen ve kavranan değil de, inanılan bir varlık olarak öne çıkar. Bu nedenle, bağlanma duygusu, sevgi duygusu, güven duygusu, çocuğa daha anlaşılır gelir ve Tanrı tasavvurunun oluşumuna katkı sağlar. "Dedem nereye gitti?" sorusu karşısında, "Allah aldı" gibi bir cevap, çocuğa ölüm gerçeği ve Tanrı tasavvuru konusunda fikir verebilir. Peki, "bunu neden yapıyor?" diye sorarsa, "çünkü bizi seviyor, cennetinde olmamızı istiyor" cevabı, onda olumlu bir Tanrı ve ölüm tasavvuru oluşturabilir. Bu durum, ondaki "inanma" ve "bağlanma" duygusunu güçlendirir. Bu sayede hayatı ve ölümü, umudu ve umutsuzluğu olumlu bir tarzda anlamlandırabilir. Tehdit altında değil, güvenlik içinde olduğu duygusunu pekiştirebilir. Öte yandan insanları yakan olumsuz bir Tanrı imajı (çocuk, yakma fiilinin "çakmak"la olacağını düşünür ve "Allah'ın çakmağı mı var?" diye sorar), çocukları korkutmada ve terbiye etmede sık kullanılan bir imajdır. Bu onlardaki yanlış din eğitiminin temelini oluşturur. Cezalandırıcı, sevgisiz, hoşgörüsüz, katı, kızgın, öfkeli, bağışlamayan bir Tanrı imajı, ileriki yaşlarda yerini mükemmeliyetçiliğe, katı kuralcılığa, takıntılara, korku ve hoşgörüsüzlüğe bırakabilir.

Modern gelişim kuramlarının da ortaya koyduğuna göre (sözgelimi Piaget'nin gelişim kuramı), çocuğun dünyası, ergenlik dönemine kadar metafizik algılara elverişsiz de olsa, zihninin dünya ile karşılaşması, öteki sorular yanında metafizik soruları da üretir. Bu sorular, Kant'ın belirlemesinden de yararlanarak söylersek, başlıca *Tanrı*, *ruh* ve *değerler* konusunda ortaya çıkar. Her metafizik duyarlık, eninde sonunda bu sorularla karşılaşmak ve onlar karşısında bir tutum belirlemek zorundadır. Biz bu çalışmamızda, çocuk edebiyatındaki metafizik duyarlığı ele alacak ve bunu, metafiziğin temel konuları bağlamında Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah* isimli şiir kitabında örneklemeye çalışacağız.

(1) Metafiziğin İfade Biçimi Olarak Edebiyat

Son birkaç asırdır, felsefenin gündemini en çok meşgul eden konulardan biri de metafizik bilginin imkânı sorunudur. İnsan bilgisinin sınırları konusunda kesin bir tutum ortaya koyan ve metafiziği bu sınırlar içinde görmeyen Kant felsefesi, bu sorunsal üzerine kuruludur. Dilin sınırı ile dünyanın sınırı arasındaki orantı üzerinde konumlanan Wittgenstein felsefesi de, hem "resim kuramı", hem de "oyun kuramı" ile sorun karşısında bir tutum belirleme çabası olarak ortaya çıkar (Wittgenstein, 1986, 1998).

Bunun sonucunda, olgusal dünya ile sınırlı insan zihni için metafizik bilginin imkânsızlığı tezi, daha bir belirginlik kazanır. Bir "sorun" olarak insan zihninin ilgi alanından en azından şimdilik uzaklaşmış gibi görünen metafizik, bir yaşantı alanı, yaşantı boyutundaki gerçeklik olarak insan dünyasından uzaklaşmış mıdır acaba? Kant, insan aklının, metafizik konulara karşı eğilimli ve meraklı olduğunu söylerken çok haklıdır (Kant, 1983). Metafizik, felsefî bir sorun olarak olmasa bile, varoluş düzlemindeki bir inanma ve yaşama sorunu olarak var olmaya devam etmektedir. Belki tartışılması gereken şey, bir "sorun" olarak metafizik bilginin imkânı değil, bu "metafizik gerçekliğin" insan varoluşundaki yeri ve anlamıdır.

"Metafizik gerçeklik"ten tek tek bireylerin varoluşunda yansıma bulan, giderek bir yaşayış, düşünüş ve davranış tutumu hâline gelen metafizik duyarlığı anlamak mümkündür. Bu metafizik duyarlık, tek tek bireylerin yaşama tutumlarında olduğu kadar toplumsal hayatta, ortak bilinç alanında da kendisine bir yer bulur. Bir yaşama, düşünme ve varoluş biçimi olarak edebiyat ve sanat alanında ortaya çıkan metafizik gerçeklik, metafizik bilginin olanağını sorgulayan metafizik sorundan ayrılır. O, metafizik bilginin olanağını değil, metafiziğin insan varoluşundaki yerini ve anlamını; bu gerçekliğin insan varoluşundaki yansıma ve etkilerini ele alır. Bu yönüyle dil ve gerçeklik alanında karşılığı olan bir yaşantı ve tecrübe alanıdır. Bu tecrübe inanç, Tanrı, ölüm ve varoluşun değeri konusunda ortaya çıkar. Felsefî sorun olarak metafizik bilginin olanağı konusunda bir tereddütle birlikte açıkça şu da söylenebilir: Metafizik bilgi, insan zihninin bilme sınırları dışında kalsa da, metafizik duyarlık, insanın varoluş gerçekliği içinde hep bir düşünme, yaşama ve hissetme tutumu olarak yer bulacaktır. Gerçekte inanç, insan zihninin somut ve nesnel bilme koşullarının dışında kaldığı için inançtır. Tanrı, insanın somut ve nesnel bilme sınırlarını aştığı için Tanrı'dır. Sonsuzluk, insan zihninin bilme ve kavrama sınırları dışında kaldığı için sonsuzluktur. Tanrı'ya onu bildiğimiz ve kavradığımız için değil, aksine bilemediğimiz ve kavrayamadığımız içim inanırız; kanıtlayabildiğimiz ve kuşatabildiğimiz için değil, kavrayamadığımız ve kuşatamadığımız için inanırız. Eğer biz bunları sonlu ve sınırlı bir bakış açısı ve somut düşünme tutumuyla kavramaya çalışırsak, paganist bir tutum içine girmiş olur, aşkın olan Tanrı'yı içkinleştirmiş, ahireti dünyaya indirgemiş, sonsuzluğu da zamansal bir şey olarak belirlemiş oluruz. Metafizik, tanımında da olduğu gibi, insanın algı sınırının dışında olan demektir, böyle bir alana göndermede bulunmak demektir. Dolayısıyla hem Kant'ın, hem de Wittgenstein'ın metafizik eleştirisinde, metafizik bilginin imkânsızlığı gibi bir sorun ortaya çıkar. Ama metafizik, zaten bu bilgi imkânsız olduğu için metafiziktir. Aksi hâlde fizik olurdu, doğa bilimleri arasında bir bilim olurdu.

Daha önce *Felsefeden Edebiyata* isimli eserde yer alan "Metafizik ve Edebiyat: Metafizik Sorundan Metafizik Gerçeğe" başlıklı çalışmada da ifade bulduğu üzere (Taşdelen, 2013: 91), sanatın ve edebiyatın, insan dünyasında karşılık bulan metafizik deneyimi konu edinmesi, felsefenin metafizik bilginin doğasını ve imkânını sorgulamasından daha uygun bir tutum olarak görünmektedir. O, Tanrı'nın varlığı, ruhun ölümsüzlüğü konularında bir tartışmaya girmez; metafiziğin insan varoluşunda nasıl yansıma bulduğu, nasıl tecrübeye dönüştüğü, başka deyişle "metafizik deneyim" üzerinde odaklanır. Zira metafizik deneyim, somut bir çerçevede, insanın yaşam dünyasında varlık kazanır. Bu nedenle edebiyat, metafiziğe, felsefeden daha yakın bir noktada bulunur, metafizik deneyimin anlatılması için daha uygun bir ifade tarzı sunar. Sözgelimi, Tanrı, metafizik bir konudur, ancak Tanrı inancı, yaşama ve düşünme tutumları üzerindeki etkisiyle, bir varoluş gerçeğidir. Dolayısıyla kuramsal ve felsefî olarak metafizik bilgiye ulaşıp ulaşamayacağımız tartışılabilir, ancak metafizik yaşantı, bir varoluş gerçekliği olarak ortadadır. Felsefî anlamda metafizik bilginin doğruluğunu ya da yanlışlığını denetleyemeyiz. Ama metafizik gerçeklik, bir varoluş deneyimi olarak yaşanan, hissedilen gözlemlenebilen bir durumdur. Dolayısıyla, hakkında konuşulabilir, sanatın ve edebiyatın diline uyarlayabiliriz. Metafizik konulara büyük bir ilgisi ve yatkınlığı olan insan zihni, bu alanda kendisine verimli bir ortam bulabilir. Ölümsüz sanat eserleri ortaya koyan sanatçılar, büyük eserler üreten romancılar, şairler, öykücüler, denemeciler, eserlerinde, insan varoluşunda derin bir yere sahip olan, onun davranışlarını ve düşüncelerini belirleyen metafizik deneyimler konusunda

suskun kalmamışlardır. Dolayısıyla metafizik felsefî bir sorun alanı olarak olmasa da, bir deneyim ve yaşantı alanı olarak üzerinde konuşulabilecek bir nitelik sunmaktadır. İşte bu yaşantı alanı, edebiyatın alanıdır. Bir esere büyüklüğünü kazandıran özellikler arasında içerdiği metafizik deneyim de yer alır. Hiçbir büyük sanat eseri yoktur ki, metafizik deneyimi kendine katmamış, metafizik konulara karşı ilgi duymamış olsun. İnsanoğlunun bugüne kadar ürettiği kalıcı eserlere baktığımızda, bu çözümsüz sorunun izini sürebiliriz; zira o, insanın varoluş sırrı ile ilgili bir konudur ve her büyük eserin arka planında, ince dokusunda bir şekilde hep yer alır.

(2) Çocuk Edebiyatı ve Metafizik Duyarlık

Peki, metafiziğin hayata karışan, insan varoluşunda karşılık bulan konuları nelerdir? Kant, yukarıda da değinildiği üzere, metafizik konular arasında Tanrı, ruh ve evren (varlığın başı ve sonu sorunu) gibi konuları anar (Kant, 1998). Dostoyevski'nin hemen her eserinde dile geldiği üzere, iyilik ve kötülük sorunu da metafizik nitelik taşır ve giderek varoluşsal bir bağlam oluşturmaya başlarlar. Kader ve özgürlük konusu, yine edebiyat eserlerinde dikkat çeken konular arasındadır. İnsanoğlunun sanatsal ve edebî birikimine baktığımızda metafiziğin değerleri ile yoğrulduğunu, bu değerlerle hesaplaştığını, onlara yeni boyutlar eklediğini görebiliriz. Hiçbir metafizik sorusu olmayan, hiçbir metafizik algı ortaya koymayan; Tanrı ve varlık, hayat ve ölüm, özgürlük ve sorumluluk, iyilik ve kötülük, rastlantı ve kader, adalet ve adaletsizlik konuları ile yüzleşmeyen, bu sorunlar karşısında bir duyarlık ortaya koymayan sanat eseri, soluk, silik, sığ ve varoluş duygusundan yoksun bir çalışma olacaktır.

Çocuk edebiyatında da bir tür metafizik duyarlık söz konusudur. Zira metafizik duyarlık, çocuğun dünyasında, onun ilgi ve merak konuları arasında da yer alır. Çocuk da metafizik problemleri merak eder, sorular sorar, anlamaya, anlamlandırmaya; bu şekilde bir varoluş tasarımı oluşturmaya çalışır. Bu sorunlar içinde Tanrı, ölüm, ölümsüzlük ve değerler sorunu vardır. Ancak, yine de şu soru sorulabilir: Çocuğun dünyası, gelişim ve kavrayış gücü açısından metafizik konulara uygun bir yapıda mıdır? Çocuk edebiyatının, metafizik tecrübenin ifadesi açısından, uygun bir ifade biçimi olup olmadığı, sanatsal bir dikkat olmanın yanında pedagojik bir sorundur da. Gelişim kuramlarında ortaya çıktığı üzere, soyut kavrama gücü, ancak on bir yaşından sonra gelişim gösterebilmektedir. Daha önceki yaşlarda çocuğun zihinsel gelişimi, hayal gücü, algı kapasitesi Tanrı, cennet, cehennem, ölüm, öte dünya, sonsuzluk gibi kavramları soyut bir şekilde kavramaya uygun bir yapıda değildir. Bu nedenle, çocuk zihni, hele hele on iki yaşın altında ise, metafizik konuları kavraması, onlar karşısında o alanın doğasına uygun bir tutum sergileyebilmesi oldukça zordur. Zihnin kapasitesinin yeterli olgunlukta olmaması, yine de çocuğun metafizik konu ve yaşantılardan uzak kalacağı, bu konulara ilişkin sorular sormayacağı anlamına gelmez.

Çocuk, ilk doğduğunda akciğeri nasıl hava ile karşılaşınca yanar ve ağlamaya başlarsa benzer bir durum zihnin dünya ile karşılaşmasında da yaşanır. Bu karşılaşmanın doğal tezahürü ağlama değil, sorulardır. Ardı arkası kesilmeyen, sordukça çoğalan ve sordukça tatlanan sorular: bu nedir şu nedir, bu niye böyle, şu niye şöyle? Dünya ile karşılaşmada doğal ilgiler, meraklar ve sorular vardır. Çocuklardaki filozofluk, çocuk edebiyatı ürünlerinde görülür. Yalnız cevap olarak değil, merak, hassasiyet olarak da söz konusu eserlere yansır. Sözgelimi, Mustafa Ruhi Şirin *Okula Giden Kedi*'de çocuğun dünyayla karşılaşmasından doğan ilgi ve merakı ve beraberinde gelen hayret duygusunu yansıtır şiirine: "*Neden havaya attığımız taş, dalından kopan elma yere düşer hep"* diye sorar, çocukça bir merakla. *"Nehirler ırmaklar neden aşağıya doğru akar*?" ve "*Neden dünya bir yılda döner güneşin çevresinde*? (Şirin, 2007c). Her çocuğun diğerlerinden farkı, kendine özgü sorularının da olmasıdır. Bunlar, anne ve babalar tarafından bilinirler: "Dünya boşlukta nasıl durur? Gemiler batmadan nasıl yüzer, uçaklar düşmeden nasıl uçar? Güneş, ay ve yıldızlar boşlukta nasıl durur? Son neresi? Uzayın sonunda ve sonun da ötesinde ne var, neresi var? Allah nerede yaşıyor, O'nu kim yetiştirdi? Ölünce nereye gideceğiz? Bizi kim öldürüyor, niçin öldürüyor? Doğmadan önce neredeydik? Sizin düğün fotoğrafınızda ben niye yokum; o zaman neredeydim?". Yetişkinler olarak bu tür sorularla karşılaşırız. Sorular karşısında şaşırıp kalırız bazen; cevap veremediğimiz bile olur. "Küçük çocuk, büyük filozoftur" denilse yeridir. Bu sorular bir adım daha ileri giderek, kimi durumda yerini endişeye bırakabilir: Çocuk, ölen dedesinin nereye gittiğini sorar; anneannesinin nerde olduğunu, gelip gelmeyeceğini? Anne ve babasına, "Peki siz de ölecek misiniz", "ben de ölecek miyim?" diye sorar. "Öldükten sonra ne olacak, yine yaşayacak mıyız? Yine dünyaya gelecek miyiz?" diye sorar. *Karamazov Kardeşler*'in bitimine doğru, çocuklar, Staretz Zosima'dan "halkın arasına karışma" görevini alan, "saf inanç"ın ve "yürek arılığı"nın temsilcisi Alyoşa'nın etrafını sararlar: "Söyle bize Karamazov" derler, "dinin söylediği doğru mudur, ölüler arasında

dirilecek miyiz? O da, "Elbette" der; "yeniden göreceğiz birbirimizi ve bu olup bitenleri sevinçle anlatacağız birbirimize" (Dostoyevski, 1989: 460).

Gerçeği söylemek gerekirse, bu sorular insanı kendi varoluş gerçekliği ile yüzleştiren, biraz sarsan, biraz da yoran sorulardır; aslına bakılırsa hiç kimse onları cevaplamak için yeterince hazırlıklı değildir. Onlarda, kimi zaman neşenin ve sevincin büyük coşkusu, kimi zaman da insan olmanın derin kaygıları gözlemlenir. Kaygı durumu, en çok "kaybetme" ihtimaliyle birlikte ortaya çıkar: anneyi kaybetmek, babayı kaybetmek, dedeyi kaybetmek, hayatı kaybetmek… Hayatın gerçekleri ile karşılaşınca, çocuğun bu tür soruları sorması kaçınılmazdır. Peki, ne yapmak gerekir bu durumda? Ondan gerçeği gizleyip pembe bir dünya resmi mi çizmeli, yalan mı söylemeli, yoksa birtakım varoluşsal gerçekleri uygun bir dille ifade etmeye mi çalışmalı? Rousseau, çocuğun, hayatın güçlükleri ile de tanışması gerektiğini düşünür; "tabiattan öğreneceği bir şey varsa öğrenmeli" der. Anne babaların çocukların zorlukla karşılaşmalarından değil, asıl karşılaşmamasından korkmaları gerektiğini söyler (Rousseau, 2009: 18) . Bunun içinde hayatın zorlukları kadar kötülükler de vardır. Russell da, "Ondan gerçeği gizlemeyin, sorularına doğru ve gerçekçi cevaplar verin" der. Sözgelimi, "Evet, biz de öleceğiz, fakat önümüzde daha hayat denilen uzun bir yol var, yaşamak için bir ömür var. Daha okula gideceksin, üniversitede okuyacaksın, iş sahibi olacaksın, sevebileceğin, hayatını paylaşabileceğin insanla tanışacaksın, onunla evleneceksin, çocuklarınız olacak, onları yetiştireceksiniz" gibi (Russell, 1999: 83). Tabii, bu cevaplar, çocuğu ne kadar tatmin eder, bilinmez; ama o sorarak, merak ve ilgi duyarak dünyayı ve kendi varoluş gerçekliğini tanımaya devam eder. Onun soru sorması demek, merak ve hayret duygusunun canlı ve uyanık olması demektir. Filozof da, büyüyüp gitmesine karşın, çocukluğundaki bu hayret ve merak duygusunu hep taze tutabilen kişidir. Immanuel Kant bunu, daha sonra mezar taşına da yazılacak şu cümle ile ifade eder: "Beni gittikçe daha çok hayrete düşüren ve içimi derin huşu ile dolduran iki şey var: Üstümdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası" (Kant, 1999: 174).

Çocuğu sormaya götüren hayret, merak ve bunun motive ettiği bilme isteği ile filozofun merak ve bilgelik sevgisi arasında yakın ilişki vardır; onlar aynı türden duygulardır. Zira bebek doğduğunda nasıl ki oksijenle tanışınca ciğerleri yanıp ağlamaya başlarsa, zihinsel kapasitesi de dünya ile karşılaşınca aynı doğallıkla soru sormaya ve yabancı olanı aşina kılmaya başlar. Çünkü güvende olduğunu bilmek, evinde olduğunu hissetmek ister. Dünyayı ve kendi varoluş gerçeğini tanıdıkça, merak duygusu da körelir, bir zamanlar sorduğu soruları sormaz olur. Soruların yakasını bırakır, filozofluktan vazgeçer. İster ki, sorular da kendi yakasını bıraksın; büyüdükçe böyle olur. Belirli bir yaşa geldiğinde, gerçek bir soru olmasına karşın, babaannem nereye gitti, diye sormak ona uygun görünmez. Belki de bir cevabı olmadığından, soruya kimse bir cevap veremeyeceğinden yapmaz bunu. Topluma, bir zamanlar hoş gelen, onları güldüren ve neşelendiren sorular, belirli bir yaş düzeyinde sorulduğunda tuhaf görünür, hatta yadırganır. Çocuk bu tür soruları sormaktan çekinir. Hatta mümkünse onlardan kaçınır. Ben de ölecek miyim, sorusu kendisine cazip görünmez. Annem, babam ne olacak, sorusu da. Belki filozofun tek özelliği, dürüst olması ve varoluş gerçeğini, her ne pahasına olursa olsun tanımaya çalışmasıdır; gizlemeden, saklamadan, göz ardı etmeden. Çocukluğunu içtenlikle sürdürebilen kişiler, filozofluğa daha yakın bir noktada bulunurlar.

(3) *Çocuk ve Allah*'ta Metafizik Deneyim

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bir sanat eserini büyük ve ölümsüz kılan, kullandığı yazım, ifade biçimi, söz sanatları ve kurgu tekniği kadar, ele aldığı temalardır da. Her büyük eserin içinde metafizik duyarlıklar, bunun da temelini oluşturan birey ve Tanrı ilişkisi yer alır. Konu çocuk edebiyatı olunca, bu yaklaşımı çocuk edebiyatına uyarladığımızda karşımıza bu defa çocuk ve Tanrı konusu çıkar. İş bu noktaya gelince *Çocuk ve Allah* isimli kitabın şairi Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı hatırlamamak mümkün değildir. Dağlarca'nın söz konusu kitabı tam olarak bir çocuk edebiyatı örneği değildir aslında; ama yine de eserin geneline çocukça bir duyarlığın egemen olduğunu söylemek mümkündür. Tabii ki, Dağlarca'nın şiirleriyle felsefe yaptığını ya da metafizik bir dizge oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Bu, onun şiirini ve sanatını göz ardı etmek olurdu. Metafizik duyarlık, onun şiirine etki eden, sanatına değer ve derinlik kazandıran unsurlardan biridir. Metafizik duyarlık, giderek sevinci, umudu ve yaşama duygusunu besleyen, olanaklı kılan temel bir varoluş tutumuna dönüşür. Bu nedenle metafizik, Dağlarca'nın şiirinde, bir kavram, bir düşünce değil, daha çok histir. Dağlarca, metafizik sorunu, bir bilgi sorunu olarak değil, bir yaşama sorunu olarak görür. Böylece metafizik, felsefi bir problem olmaktan çıkarak bir varoluş sorununa

dönüşür. Tanrı ve sonsuzluk, bir bilgi değil, bir yaşantıdır. Bu nedenle, *Çocuk ve Allah*'ta metafizik temalar, insan varoluşundaki yansımaları ile ortaya çıkar.

Dinî inancın temelini Tanrı tasavvuru oluşturur. Her türlü din eğitimi bireyde bir tanrı tasavvuru oluşturmayı amaçlar. Burada çeşitli tutumlar ortaya çıkabilir: Katı Tanrı tasavvuru, merhametli Tanrı tasavvuru, kuralcı Tanrı tasavvuru, bağışlayıcı Tanrı tasavvuru, koruyucu tanrı tasavvuru… Peki, Tanrı tasavvurunun dinî düşünce içindeki yeri nedir? Öncelikle, yukarıda da değinildiği üzere Tanrı'yı bir şekil, zaman ve mekân içinde düşünmek, bir insan gibi algılamak hoş karşılanmamıştır. O'nun bilmesiyle insanın bilmesi, O'nun görmesiyle insanın görmesi, O'nun kudretiyle insanın kudreti özce birbirinden farklı olacaktır. Bizimki, insanî sıfatlar içinde bilme, O'nunki tanrısal nitelikler içinde bilmedir. Bizimki insanî sıfatlar içinde güç yetirme, O'nunki tanrısal nitelikler içinde güç yetirmedir. Tanrı tasavvuru, dinî duygunun oluşumu açısından önemlidir. Nasıl bir Tanrı tasavvuruna sahipsek, öyle bir dinî inancımız olur. Dinî eğitim, tüm anlamını, birey ve Tanrı arasındaki bağı, bir varoluş bağı olarak kurabilmekte bulur. Bu tasavvur iyi oluşmadığı takdirde, dinî duygunun giderek bir rahatsızlık ve endişe kaynağı olarak ortaya çıkma olasılığı vardır. Oysa din umut kaynağı, sonsuzluk kaynağı, huzur kaynağı olma iddiası taşır ve bunlar çağdaş birey açısından giderek daha dikkat çekici vaatler olarak görünür. Görünüşteki maddi ve teknolojik donanımına karşın, insanın bağlanma duygusu açısından daha büyük bir gereksinim içine girdiği söylenebilir. Din, aşkın bağlanmanın gerçekleştiği temel bir dönüşüm noktasıdır. İnanma duygusunda önemli olan birey ve Tanrı arasındaki bağlanmanın gerçekleşebilmesidir.

Dağlarca'nın hemen her şiirinde "Rab", "Allah", "Tanrı" lafzı geçer. Kimisinde O'na bir sır açar, kimisinde bir sesleniş, kimisinde bir yakarış içinde bulunur. Böyle durumlarda şiir, Tanrı ile şair arasındaki diyaloğa, bir varoluşsal bağlanmaya dönüşür. Dağlarca, her şiirinde Tanrı'nın evren ve varoluş üzerindeki elini hisseder, hissettirir. Bu durum, inancı, bir kuram, bir bilgi değil, yaşayan ve yaşanan bir varoluş hâline getirir. Tanrı, bir düşünce, bir fikir, bir bilgi değildir. Kendisine inanılarak yaşanan, hayatın anlamı, sevincin ve umudun kaynağıdır. Hissedilen bir varoluştur. Aşkın bağlanış, sadece kaygıda değil, umutta, sevinçte ve neşede de hissedilir. Dağlarca iyiliği, güzelliği "gören adam"dır. Sevinci, mutluluğu ve umudu da "gören adam"dır. Şükür duygusu dinsel tecrübenin yaşandığı anlardan biridir. Bu da her an kendini tazeleyen yaratılıştaki ihtişama, güzelliğe eşlik eden bir vecd ve hayranlık duygusu şeklinde ortaya çıkar. Yaratılışta öncelikle ortaya çıkan şey, iyiliktir; bunun böyle de olması gerekir; zira yaratılış yok olmaktan kurtarır, varlığa getirir. Dağlarca'nın şiirlerinde yinelenen şükür duygusu, iyiliği, güzelliği ve bereketi algılama kapasitesinden gelir. Şiir onda, şükrün ifası gibidir: *"Şükrolsun Allaha ki otlar çıkar topraklarda / Doğar yıldızlar, gece inmeden / Gemiler kalbe verir enginleri, / Bir uyku içindedir karanlıklarda beden"* (Dağlarca, 2011: 264).

Kierkegaard'un Hz. İbrahim için söylediği, "Tanrı'nın samimi ahbabı, dostu olur ve ona *Sen* diye hitap eder" ifadesi (Kierkegaard, 1990: 69), Martin Buber'de iki varoluş arasındaki yakınlık ve samimiyet ifadesi olan "Ben ve Sen" *(I and Thou*) bağına dönüşür (Buber, 2003). Dağlarca da, kimi şiirlerinde kullandığı "Allah'cığım" ifadesiyle benzer bir duyarlılığı dile getirir. Herkes, "Allahım" der, fakat "Allah'cığım" ifadesi, bir içtenlik taşır ve bu haliyle Mesnevi'de sözü edilen "çoban"ı çağrıştırır (Mevlâna, 1988, 134). Peki, bu içtenlikli seslenişle istenen şey nedir? Mümkün olan bir şey mi, yoksa dünya koşulları dâhilinde imkânsız olan bir şey mi? Mümkünü istemek, olağan bir tutumdur. Fakat imkânsızı istemek, Tanrı'yla Tanrı'nın koyduğu düzen üzerinden bir iletişime geçmek demektir ve bu kişiye hem kendisini, hem de Tanrı'yı güçlü bir şekilde hissettirir. *Allah'cığım bırak beni / Almasın bu toprak beni*" mısralarında varoluşa ilişkin tumturaklı bir orantı dile gelir (Dağlarca, 2011: 210: Tanrı'yı sevmektedir, ama onun koyduğu düzenden de yine ona yakarmaktadır. Bu düzen içinde, ölümsüz bir varlık, ebedi bir hayat yoktur. Fakat şair bunu istemektedir yine de; çünkü yaşamak istemektedir, çünkü hayatın tadını sevmektedir. Hayata yakın, ölümden uzak olmak istemektedir. Varlıktan ayrılmak, hayata doyamamak, Rilke'nin deyişi ile süte doyamamış bir bebeğin annesinin memesinden ayrılması gibi bir şeydir. Bu nedenle bu çelişkili, ama hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bildiği dileği Tanrı'ya sunar. Varoluştaki bu karmaşık orantı, insan ve Tanrı arasındaki gizemi daha da artırır. "Varlık" şiirinde "*Allahımız kıyar bize / Bir avuç toprak için"* derken (Dağlarca, 2011: 215), yine aynı karmaşık orantı ve çelişkili varoluş gerçekliğine atıfta bulunur.

Zaman deneyimi, giderek bir fanilik algısına dönüşür. Herkes, varoluşun bu sınır durumları ile karşılaşacaktır eninde sonunda. Dağlarca, "Bahçe İçinde Ev, Ev İçinde Düşünmek" şiirinde ölüm gerçeği ile karşılaşmasını yalın bir dille anlatır. Geçen zamanla birlikte ömür de gelip geçer ve bunun karşısında hiçbir şey yapamaz insan. Bir şiirinin başlığı, "Yeniden Dirileceğimiz Güne Doğru"dur. Bu şiirde insanların ölüm gerçeği karşısındaki duyarsızlığını bir "aldanma" olarak niteler. *"Kim aldatmış bu kadar insanı, / Ki*

kimsecikler aldırmıyor ölüme." der (Dağlarca, 2011: 239). Bu aldanma kişiyi hayatta tutar ve bir bakıma iyi bir şeydir. Ölüm, çocuğun bir kez tanık olduktan sonra kolay kolay kendinden uzaklaştıramayacağı bir varoluş algısına dönüşür. Bir kez tanıdıktan sonra, hayatın hep ölümle birlikte var olduğu bilincini taşır içinde. Ölenlerin ne olduğunu, nereye gittiğini merak eder. Bu onun ilk ve en etkili metafizik deneyimini oluşturur. Yok olmak, ebediyen dünyadan ayrılmak, bu da zor gelir kendisine. Sonra sonsuz bir hayatta yeniden var olmak, anlamakta zorlandığı bir başka husustur (aslında bu, büyükler için de geçerli olan bir şeydir). Ölenler için söylenen "Tanrı aldı" sözü, çocukta yanlış bir Tanrı tasavvurunun oluşmasına neden olabilir. Giderek Tanrı'yı sevdiği kişileri alan, annesini babasını, kardeşini, kendisini de almak isteyen bir varlık olarak düşünebilir. Olumlu Tanrı tasavvuru, bağlılığın ve sevginin temelini oluşturur. Bu da Tanrı'yı var eden, hayat ve umut veren, iyilik ve güzelliklerin kaynağı olarak düşünmekle mümkündür. Bütün bunlar onun "mutlak iyilik", "mutlak güzellik" ve "mutlak adalet" nitelikleriyle bağdaşır.

Zaman fanilikle görünür, ancak zamanın gelecek boyutu aşkın ve sonsuz olanla kurulan bağlantı nedeniyle bir endişe kaynağı olmaktan çıkıp giderek umuda da dönüşür. Dağlarca "Gün İhtiyacı" şiirinde şöyle der: *"Ve günler bir ihtiyaçtır ki / Çiçekler ve yağmurlarla verir uzakları / Açar, ölmemek isteyen ruhuma / Hayat denen diyarı"*. Aynı şiirde de yaşanan an üzerinden zamanın aşkın bağını kurar. Bu aşkın bağ, iyiliği, güzelliği ve umudu oluşturur: *"Aksisadalar gibi sonu uzar günlerin, / Başlar gelecek günlerin şarkıları. / Öyle damlalar ki elmastan ve semadan / Günler Allah'ın damlayan pınarı"* der (Dağlarca, 2011: 261). Dağlarca'nın şiirlerindeki bu aydınlık havanın, sevincin, umudun ve yaşama duygusunun temelinde söz konusu metafizik deneyimin olduğu söylenebilir. Sonsuzluk fikri, ölüm gerçeğini yumuşatır, tahammül edilebilir hâle getirir. Dağlarca'da sonsuzluk fikri, ölüm gerçeğinin yaşama duygusunu zayıflatması karşısında kendini hissettiren bir duygudur. Dağlarca bu duygu ile varlığı, yeniden dirilişi seçer. Bu onun umudu, sevinci, yaşama tutkusunu önceleyen duyarlılığına uygun bir tercihtir. Dağlarca sonsuzluğu şiirine katmakla dünyayı küçümsemiş, yadsımış olmaz. Değer duygusu bunun ifadesidir. Bu değerlerin başında hayata ve dünyaya bağlılık, hayatı ve ona ait olan şeyleri aziz orak görmek vardır. O, şiirlerinde bir yaşama duygusu oluşturabilen, hayatı bir değer olarak öne çıkarabilen, sevinci ve umudu belirgin bir yaşama tutumu hâline getirebilen, bu şekilde ışıklı ve aydınlık bir dünya oluşturabilen ender şairlerimizden biridir. Merkez, dünya hayatıdır. Sonsuzluğa bu merkezden bakar; ölüme hayattan bakar. Dünya hayatını sonsuzlukla bütünleştirir. Burada Tanrı'ya bağlılık, belirli kuralları, biçimselliği değil, daha çok varoluşsal bir bağlanışı ifade eder. Allah, yaşama duygusunun, sevincin ve umudun kaynağıdır; O, her şey yok olabilecek iken varlık niçin vardır, sevincin ve umudun kaynağı nedir, iyiliğin ve yaşama duygusunun kaynağı nedir, sorularına da cevap olur.

Çocuk ve Allah'ta ortaya çıkan metafizik deneyimlerden bir diğeri de değerler konusudur. İnsanın bir değere sahip olması, bir değer üretebilmesi, varoluş duygusu açısından önemlidir. Değer, hayatı besleyen, onu yaşanılır kılan varoluş ilkesidir. Hayat, değerlerle değerli, değerlerle anlamlıdır. Değer yoksa hayattan söz etmenin gereği de yoktur. Anlamı, önemi, iyiliği ve güzelliği araştırmanın anlamı da yoktur. Değer görmek, değer bulmak ve değer üretebilmek, önemli bir yaşam tutumudur. Değer üretemeyen kişiler, uygarlık da ortaya koyamazlar; değer göremeyen kişiler, varoluşa bağlanabilmek için bir çaba da gösteremezler. Onlar için hayatın böyle olmasıyla şöyle olması arasında bir fark yoktur. "Önemli değil" sözü onlardan sıkça duyabileceğimiz sözlerden biridir. "Fark etmez" sözü de böyledir. Bir şeyler önemli olmalıdır, bir şeyler fark etmelidir. Doğru ile yanlış, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, mutlulukla mutsuzluk arasında bir fark olmalıdır. Dağlarca, varlık duygusunun yitirilmesine karşıdır. Onun en yüksek değeri, yaşama duygusudur, yaşamın azizliğidir. Değersizlik, inanç yoksunluğu, sahipsizlik olarak ortaya çıkar. Giderek kötülük ve umutsuzluk olarak ifade bulur. Yaşama duygusu, güzellik algısı, hayata bağlayan sevinç ve umut, bütün bunlar, Tanrı ile birlikte vardır. Suyun akışı, toprağın bereketi, güneşin aydınlığı, yaşamanın tadı; bütün bunlar da. Bu durum, Dağlarca'nın şiirinin aydınlık yüzünü oluşturur.

Sonuç

Metafizik deneyim, bir bilgi ve teori konusu değil, yaşantı konusudur. Yukarıda "metafizik gerçek" olarak göndermede bulunduğumuz husus, bir bilgiyi değil, bağlanışı ifade eder daha çok; bir teoriyi değil yaşama umudunu ifade eder. Dolayısıyla, bir gerçeklik alanı olarak metafizik, bir bilgi sorunu değil, bir yaşama sorunudur. Bu anlamda, metafizik sorunla metafizik deneyim arasında yukarıda yaptığımız ayrımı bir kez de burada yineleyebiliriz: Metafizik sorun, kuramsal, kavramsal boyutu ile felsefenin, metafizik deneyim ise yaşantı boyutu ile varoluşun, yani edebiyatın alanına girer. Bu pratiğin ifade bulabileceği, yansıyabileceği alan ise, edebiyat eserleridir. Bu durum metafiziğin doğasına daha uygun bir yapıdadır; zira

o kesin bir bilgi olmaya değil, varoluşsal bir tutum ve değer ortaya koyabilmeye eğilim duyar; böyle bir nitelik gösterir.

Metafizik, evrende, insanın doğasında, hatta *fizik*'te bile vardır. Varoluştaki canlılık ve devinim sürmektedir. Bu süreç, her an tazelenen, yeni, tekrarsız ve benzersiz bir yaratılışın ifadesidir. Dağlarca, her an sürmekte olan canlılığı, akışı ve yaratılışı iyi gözlemlemiş, bu gözlemi metafizik deneyime dönüştürebilmiş biridir. Yaratılışa tanıklık, metafizik tecrübenin temelini oluşturur. Her gün tazelenen yaratılış, bireyi Tanrı'ya bağlar. Tanrı, bir iyilik, güzellik, sonsuzluk ve umut kaynağı olarak Dağlarca'nın hemen her şiirinde ışır. Belki bütün bu olumlu değerlerin ontolojik temeli olarak, "Bir Dağ Dibinde Gece Vakti Birlikte Yapılan Raks İçin Söylediğim Başlangıç" şiirinde, *"Allah terk etmesin kalbi"* der (Dağlarca, 2011: 251). O, kalpte olduğu sürece sevinç var, huzur var, yaşama duygusu var olacaktır. O, kalpte olduğu sürece ölüm değil hayat var olacaktır, iyilik var olacaktır, şefkat ve merhamet var olacaktır, sonsuzluk ve umut var olacaktır. Onun kalbi terk etmesiyle birlikte başlar trajedi: Değersizlik, umutsuzluk, nedensizlik, ıstırap, yokluk, yoksulluk ve daha başkası. Onun geçtiği yerde kötülük, çirkinlik, umutsuzluk yoktur; çaresizlik ve umutsuzluk yoktur. Yokluk yoktur. Metafizik temalar, şimdi ve burada yaşayan bir birey olarak, sevincin ve umudun, yaşama duygusunun imkânı hâline gelir. Sevinç ve umut vardır, hep var olacaktır; çünkü sonsuzluk vardır, çünkü Tanrı vardır.

Kaynakça

Buber, M. (2003). *Ben ve Sen*. Çev. İnci Palsay. Ankara: Kitabiyat Yayınları.

Dağlarca, F. H. (2010). *Çocuk ve Allah*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dostoyevski, F. (1989). *Karamazov Kardeşler IV*. Çev. Nihal Yalza Taluy. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları.

Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kierkegaard, S. (1990). *Korku ve Titreme*. Çev. Ekrem Düzen. İstanbul: Ara Yayınları.

Mevlâna (1988). *Mesnevi II*. Çev. Veled İzbudak. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rousseau, J.-J. (2009). *Emile*. Çev. Yasar Avunç. İstanbul: İs Bankası Yayınları.

Russell, B**.** (1999). *Eğitim Üzerine***.** Çev. Nail Bezel. İstanbul: Say Yayınları.

Şirin, M. R. (2007c). *Okula Giden Kedi*. Ankara: Kök Yayınları.

Taşdelen, V. (2013). *Felsefeden Edebiyata*. Ankara: Hece Yayınları.

Wittgenstein, L. (1986). *Tractatus*. Çev. Ali Kozbek. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık.